

Драгутин Огњановић

ВУЧОВЕ ИГРЕ СНА

Дугогодишње Вучово песничко искуство говори о његовом откривању нових могућности песниковог мишљења које указује на непрекидну потребу емотивног испољавања. Њему је поезија извор и утока, примарни емотивни облик и основни изражајни медиј. Припадајући оном току песничких опредељења која су у међуратном периоду понела улогу трагања за новим подручјима песничке материје и израза, Вучо је као и његова сабраћа Дединац, Матић и Давичо, био и остао доследан неколиким својствима надреалистичке визије света, у првом реду интензивнијег укључивања сна, асоцијативне изражајности и случајних слика довођених у везу са непосредним доживљајем и унутрашњег рефлекса психе. Кошмарне слике сна и лепршаве асоцијације, у његовој поезији указују на онај, често неухватљиви, звук муклих дубина и понорних сазвучја оглашавања несвакидашње музике, која, и кад се огласи тихим акордима, делује на мисао о неухватљивом тону који се више да осетити и доживети него што се осваја и усваја као мелодијска линија шире комуникативне распростирљивости.

У надреалистичкој етапи Вучо је досегао своју пуну песничку зрелост и себе није превазилазио сем што је своју слику света богатио новим визијама и проширивањем песничких тема. Већ првом књигом *Кров над прозором* (1926), он је визијама и асоцијацијама поставио одређену условност. Херметизујући их, започео је линију коју ће наша млада песничка генерација за Васком Попом после рата на свој начин да развије и доследније да експлоатише. У недовољно истраженом подручју подсвести, Вучо је, користећи тековине психоанализе, сну и црном хумору посветио већу пажњу продирући апстрахујућом гамом у оне зоне сна и кошмара света чији се елементи свестрани-

је могу да искористе за слутње и симболе различитих људских стања, предодби и визија. Овакав поступак му је омогућио да песничком језику да пуну цену и да свежом метафором, са осталим надреалистима, трасира пут новим изражајним могућностима српске модерне поезије. Таквим језиком он је могао да продре у срж лирског флуида који посеже за вишезначном и на први поглед неухватљивом мишљу којој логично мишљење није ни циљ, ни средство певања.

Као интелектуални покрет који је имао да испољи револт идејне, друштвене и уметничке природе, надреализам је доживео пуну популарност, коју је постигао програмима и декларацијама, полемикама и скандалима, изазовима и ремећењима јавног реда. Иако му је непосредни претеча дадаизам, његови корени су даљи и дубљи: фројдистичка психоанализа, додирне тачке са експресионизмом и футуризмом, а извесна његова својства (нарочито инсистирање на сну) могу се наћи кроз историју литературе од најранијих њених времена.

Ако се дадаизам обзнанио непосредно пре првог светског рата и означио духовну климу која се у то време формирала са свим видовима пратећих друштвених противречности, надреализам се у европској литератури појавио као његов модификовани наставак после првог светског рата (1924) у клими разочарења и духовне пустоши која је задесила Европу. Дадаисти, као група интелектуалаца која се налазила између капиталиста који су се борили за своје позиције и радничке класе која је била битку за преврат, нису могли да прихвате безумно укључивање у ратни вихор капиталистичке освајачке машине, али нису могли ни да се укључе у револуционарна збивања која су пролетеријат водила у битку против класног непријатеља. Отуд се принцип слободе или ослобођености обавеза код њих испољава кроз презир и индивидуалистички револт који ће се пренети и на надреализам.

Основна настојања да се буде алогичан, бизаран, неодолељив и необичан, од европских, у првом реду француских надреалиста, преузели су и београдски надреалисти. Та настојања су најочљивија код А. Вуча који на моменте ири речима и каламбурима подређује смисао, а аутоматизам писања, који је код њега најочљивији, реду, хармонији и музици. Настојање да се делује једном врстом наркозе и сна надреалисти траже ослонац у психоанализи и чудесним визијама Летреамонових Малдорорових певања. У сукобу са реалношћу они се залажу за своју, уметничку реалност која, по њима, превазилази, чак замењује животну, грубу и суморну стварност.

Мисао о подсвести се јавља као примарна идеја, најбитније духовно уметничко својство. Инсистирање на разлагању свести и декомпоновању људског бића, код Вуча је наглашенија компонента. У поетици надреализма се осећа борба за брисање антиномија: добро-зло, прошлост

-будућност, смрт — живот и слично, што је видљиви знак инсистирања на неодређености. Отуђени од обе поларизоване друштвене класе, интелектуалци који су од дадаизма приступили надреализму и нови који су директно придружили овом покрету, тражили су своје оазе, свесним бекством у индивидуалистичку побуну против свега установљеног, против свих навика и сваког реда, логике и смисла, скидањем са себе било каквих одговорности од обавеза и последица.

Крећући у битку против свих правила, друштвених и моралних норми, надреализам је био и против свих конвенција и правила у писму и језику (фаворизовање слободног стила, однос према ортографији и слично). У том духу у нашој поезији Вучов случај је изузетно занимљив и карактеристичан: како у погледу поетских слика, тако у погледу њихове изражајне, језичке манифестације.

У Вучову поезију се улази као у суров и суморан дан. Она је чин, дешавање, стање. Огавно је и сиво, а ипак остаје места за светлаце мозговних муња које некад отворе путеве светлости да чешће погоде ледом језе и сечивом отрова. У тој магли је дубоко дисање, бије у њој пара, знак исконске снаге и осведочавања живота у губицима, добијању и обнови латентних клица и плодова. И приземно и дубинско, и периферно и централно, нађу се здружени у роју асоцијација, у судару и размицању, прелету и преплитању. Вучо испитује корене, уводи вид у коло живота, као изворни ток, као звездани сјај и људску наду. Али уколико њим продире дубље, утолико су сазнања мучнија у трагици живота: хицима из себе погађа се у себе. Кад душа заболи у месу се отвара рана, кости падају на ломачу, цело биће долази у искушење. У тој драми Вучо се брани једном врстом равнодушности која је специфичан вид отпора, притајени револт, ћудљива побуна.

Крећући у просторе непознатих појава, Вучо се свесно одлучио на авантуру избегавањем баналних схема класичне прозодије Бој за оригиналношћу наметао му се као потреба која разбија све облике конвенције и клишеа. Настојањем да се у слици осети флуид протицања есенцијалне садржине, представа и визија света, он се окренуо скривеним импулсима црнога сјаја и тешке муке продора у суштину духовних трептања, болова и траума у којима се раздиру завесе обриса и разбија љуска предметних облика да би се у стварима открио дубљи и виши смисао њихове везе са човеком.

Разбијање декомпоновање, разарање, и уопште једна врста уништавања спољашњих облика предмета у Вучовој се поезији осећају као свесна жеља раскида са устаљеним обликом песничког изражавања у коме читаочевој мисаоној доградњи мало остаје. Ту се јављају знаци, откривају праменови, лебди лакоћа и тутњи потмули тектонски знак раздешавања у коме владају „чудне безначајности узрока“. Као сваки нонконформист, Вучо је изабрао тежи пут,

одлучио се да рудари по кошмару сна и неодређеностима визија иза којих стоје слутње. Тај маглени вео представља драж трагалачке акције у којој се настоји да кроз ноћне муклине продре ка рују зоре. Такав пут је дуг и тежак, али је усуђивање да се њим крене храброст, а подухват достојан пажње, чак и да се експериментално не успе да осведочи и потврди. Код Вуча је љубав сан, самоћа је песничка метафора, а мучни ход по неизвесностима и асоцијативних спрегова мисли и слика откривају скривене побуде, мотиве и разлоге многих фактичних манифестација случајног, неодређеног и мутног. Као блесак муње или просјај сунчане светлости кроз праменове магле, у Вучовој поезији асоцијације се проспу, слију и легну у просторе слика у којима не лежи облик већ стање, не пејзаж већ уосећавање и доживљај.

Тако је његова песма **Неменикуће** (1932), посвећена Кочи Поповићу, сва ирационално тражење путева до лирског чина, једна врста игре подсвести и сна, док је **Ђирило и Методије** (1933), рационалније медитирање о узвишеним подухватима који су симболиком апостола попримили значење узвишене жртве за општа начела.

Ђирило и Методије

*Парадно и побожно избуљени оцеви
Под крвавим ореолом светих ексера трња
На дугачким и длакавим ногама чисте ноћи
Делом солисти а делом близначки хорови
Пењу се безбожном гором*

Браћа мисионари су симбол идеје ослобођења мрака, заблуда, свега оног што и песничково време притиска, мучи и боли; они су нужда времена, жуђени и очекивани духовни спас:

*Данас и овде као сваког понизног божјег дана прошлости.
Уздуж и попреко целим пространством све више на
истом месту историски идеално зако-
ваног сала*

*Још једнако чекају скрушени грађани да свети
апостоли дођу*

Има у Вучовој поезији и шокантних места (одсечених претију), фаталних и фантастичних визија и привида, апсурда, нечега што као да долази из света бајки и хазардне игре људским телима и животима, да запрепасте, изненаде, зграну. Има ту и грозоморних дата, бизарних наноса, натуралистичких слика, гађења на перверзне облике љубави, и слика таквих односа и јавних кућа; има пемира који се граниче са лудилом, али је све то подређено једном облику култивисаног, смиреног песничког језика да не изгледа ни страшно ни узбудљиво као код експресиониста, рецимо. Све се ово код Вуча схвата као једна врста ироничне животне игре у којој се дешава неко чудо коме се нити нарочито чудимо нити одвећ дивимо. Тај вид читалачког пасивизма није неутрални однос према њего-

вој песми. Разлог томе је једна суморна, пепељаста засићеност која помало успављује и уводи у заборав реаговања као некодобно ноћно време у коме умор спонтано предаје сну у коме се наставља благи мисаони процес и тоне као у паперјасто ткиво и нестварне мреже неког муклог бездана. И нигде више него код Вуча у нашој поезији није теже одговорити да ли је то слабост или врлина.

У њој се све, мање-више, дешава. Ноћ је позорница његове психо-драме:

*Ноћ. Само ноћу
Још челом да се догоди чудо.*

Австна језа и страва и њихово мукло одјекивање; грозна игра напуштености, празнине, очаја и мушког подношења самоће појављују се као туробни доживљај у којима се објективна стварност и сан преплићу и кошмарно догађају:

»Вичеш и машеш рукама да би отерао то зујање, бо-риш се против тог подземног, подводног, унутрашњег не-сносног хујања, тог невидљивог демона који те доводи до избезумљености«.

Трпљење одређених уза друштвене, идејне, етичке или естетске природе за Вуча је неспојиво са стваралачким чином, слободом стварања. Стога његове ироничне варнице и црнохуморне ситуације имају дозу горке олгужбе на психозу цензуре, немања слободе изражавања или трпљења ограничења разне врсте.

И љубав је код њега сан, чежња, унутрашње догађање, жуђено присуство:

»Мислио сам да никад нећу ући у твоје дане, да нећу моћи да идем поред тебе, и да осећам, у сваком тренутку шта хоћеш да ћутиш, или кад те додирујем пажљиво зашто се не смејеш. Али сам огромно осећао да то постоји у животу, као свеже буђење, као нова могућност, може бити за другог, али да је због тога много лакше живети и чекати још дуго«.

Међутим, сем љубави — чежње, у Вучовој поезији постоје ноћнице, жене у орбити слатког живота. Из његове слике се не види да ли се он на случајеве проституисаних жена згража, да ли их осуђује или их сажалева. Он их само даје у поступцима иза којих стоји понуда. „Жене су ми — каже он — једнако прилазиле и питале су ме да ли хоћу да пођем са њима“. Из групе нудиља он издваја једну нимфоманку која ликује у сладострашћу:

»Гледајте, драги голубови, гледајте ове младиће како сам их задовољила и збунила!«

Ударајући се снажно по прсима, показивала је дебелим прстима, пуним накита, два мала шегрта који су се уплашено извукли из њене собе, и погнутих глава, црвени као ракови, побегли кроз гомилу.«

Оваквом сликом Вучо разобличује морал једног времена, баца светлост на губљење осећаја за границе слободe понашања.

Необична је визија случајне љубави, дате из необичног угла посматрања: она је преполовљена и удвојена — половина једне у вертикали, преполовљена друга до половине:

»Волео сам половину једне девојке у прозору, половину девојке са цветом у коси загледану у бледе нокте на прстима. Волео сам половину друге девојке под шатором бедног циркуса, девојку са округлим, непомичним очима, девојку до појаса, јер чим би се завршила представа, отрчала би под руком са циновским боксером и никада јој нисам пришао...« (Корен вида)

По
в е
а д

За Вуча је писање поезије, као и за Ристића, социјални ангажман, морални чин, више индивидуални морал, морал жеље. Спас од грубе стварности за њега су: поезија и хумор. Или: хумор у поезији. У том смислу он је себе најпотпуније исказао у песми *Хумор заспало* у којој се смех уврежује у бесмислене акорде бивања да укаже на ову апсурдност стварности, на њену профанациону конфузију. Отуд поигравање смислом долази до обесмисли, обеснажи и карикира једно стање млахавости и грозе у којима човек средствима смеха у тренуцима личних мучнина налази могућност најбољег пражњења и одбране од сумње и страве које својим невидљивим пипцима надносе над песникову (међуратну) епоху.

Лотреамонов Малдорор, који је са токовима историје попримио значење разорног чудовишног фактора, негације човека, имао је свога одјека у Вучовим *Мастодонтима*, алегорији на дешавања у историји од људског постанка до нашег времена. Али док Лотреамон прихвата поступке свога Малдорора као и Ниче свога Заратустре, Вучо мастодонтску силу и стихију, моћ и разорну снагу и стихију осуђује као вандалску и уништилачку. У поеми *Мастодонти А.* Вучо је изразио људску трагику кроз историју човечанства. Препотопска бића му служе као симболи који добијају димензију општости и историчности сила негације које се окомљују на људско друштво да га разоре и униште. Тако је његова слика попримила ознаке свевременог људског страдања под најездом варварских легија, рушилаца онога што је изумила људска мисао и саздала људска рука. Та вандалска снага попримила је обележје савремености у којој људско друштво страхује од даљих, тежих и кобнијих разарања материјалних и духовних добара пустошења људских душа. Тако се Вучова мисао у овој поезији узлетала у космичке регионе указујући на чињеницу да су све друштвене формације и епохе доживљавале удесе и потресе који су се окомљивали на човека. Будући да се на мисао о судбини човечанства долази у најсудбоноснијим тренуцима људског бивања и осећања море која притиска и гуши, Вучова мисао која је своје корене

и разлоге настанка имала у предратном периоду, после до-
жевлених страха ратне пустоши, прогона крвопролића,
болести, глади, страхова, обназила се зрела у оном тре-
нутку половином нашег века када се над судбином чове-
чанства наднела авет атомског разарања које је потресло
свет страхом од опште смрти, оним осећањем које у људ-
ском битисању никад тако судбински није потресло цео
свет.

Протестујући против махнитости силника који су овај
морал подредили безумљу антиљудског, Вучо већ на по-
четку поеме поставља дирљива питања:

*Зашто да се деци свлаче и односе
Кошуље са плућа
И са танких ногу откидају старе
Чаране са рупом?
Зашто да се руше,
Спаљују и косе
Разбацана јата најамничких кућа,
Корита под шупом,
Постеље од сламе
Које ноћу гнезде девојачко раме
И сањају венце замршене косе
Радника и праља?*

Док је Хумор заспало непробојан од случајних спо-
јева речи, од неухватљивости смисла у алегоричној кош-
марности у којој је језик сам себи сврха у звучним играма
и каламбурима, **Мастодонти** су поезија са видљивим иде-
јама и јасније ангажованом социјалном песничком усме-
реношћу. У њима је у ситуацији слободније комуникације
песник проговорио отвореније изјашњавајући се за соција-
лна питања, космополитско и пацифистичко људско наче-
ло, за борбу против тираније, ратова и робовања на зем-
љи чије последице трпе мали народи и нижи друштвени
слојеви, радничка класа у свим њеним видовима. Овом
проблему песник прилази из угла гледања оних који су ве-
ковима погођени, израбљивани и чије су егзистенције увек
долазиле у питање. Стога њихов протест упућен владари-
ма који уводе народе у крвопролића:

*Нека се два краља
Угвате за своје божанствене гуше —
Мислили су некад безазлени људи —
И нех један другом опљачкају дворце*

*Зашто да се крве
Радници и праље
И да им се мрве
Ситне капи среће
Кад увече с рада уморни поврве
Да у пустом парку,
Док сутон испреда своје тамне маље,
Спуштају на клупу
Свакодневне траље —
Тањире од плеха
И мрвице смећа
У вечерњу суну?*

По
в е
Љ а

Мукла мучнина и мора разлистају крила страве над муком паћеништва. Самоћа је за њега заштита и некад највиша људска жеља у одбрани од спољних непогода живота: „Како смо главе сагли да дубље будемо сами“. Живот гњечи, сабија, мучи, растрже. Остају ожиљци. Иза сна дође зорење, иза трзаја немири и време нових битки, нови снегови и страхови, нове олује и буре. Симптоматична је његова песма **Растурање** (Кров над прозором) у којој се огледа сва сложеност живота и његово утицање на људску психу. Модерни живот намеће осећање тегобе, распетости, унутрашњих деоба и дилема, сеобу у себе и своје ноћне амбисе.

*Деобом постајем све мањи и ништа ме скупити неће
Друмови су давни крст направили
И растргли ми тело на четири познате стране*

Ситне околности и случајности имају удела у људском одређивању јер „владају чудне безначајности узрока“ које утичу на токове живота и облике живљења.

*Обацио сам од себе све сигурности знаке
И верујем још само у бројеве и боје
Зато су ми ноћи етерично лаке
Одређеност мисли никад не усвоје*

*Са неколико осмеха растерао сам тугу
А насмејем се увек пре доласка радости
Бојом једне птице насликао сам дугу
И осетио још нисам свемоћ стварности*

Дешавања су у Вучевој поезији урбаног карактера, (мисли и осећања везане су у првом реду за Београд), али се некад преносе на климу стања уопште. Његови доживљаји имају карактер интимистичке визије и драгога града.

Вучова поезија носи социолошке талоге, психолошке мутнине и вирове нашег века и као лични доживљај и као општа стања. Сходно томе њен социо-психодијаграм оцртава духовну панораму времена и његових противречности. Најезда осећања фашизације и њене погубне стихије и разарања материјалне и духовне људске културе одразила се и у Вучевој поезији. У осећању страха и отуђења туђих и својих самоћа, песник је постао мартир алијенације коју је такво стање подспешило. То осећање остаје тешко као бол, узвишено као светла мука, стравично као празнина и очај. Клијало је и сукнуло у црну буктињу, сурвало га са сопственом магмом у гротло себе и своје песме. Стога је његова поезија мукло јецање, пригушен лелек, духовно мартирство. Она није велика, али је превратничка није инспиративна, али је судбинска (по песника и наше певање); са њом почињу нови акорди и контрапукти, трагања и експерименти. Њеним путевима данас највише креће младост која се бори за нове. Она је сва покретни рељеф и сва унутрашња битка у којој се обзнајују црне ватре. Она је стање, кошмар, лудило, ноћна драма и пакао.

Песник врач је болестан, путују језе, ноћују сенке, отрови сна увлаче се под кожу бића да га разнесу. У њој су запомагање и дозив, али помоћи и одазова нема. Зидови самоће њен су прстен. Јака је доза самоће, тешко је песничково отуђење. Процветава бол, а песник нагнут над сопствено срце, чека „чисту дубину“, настоји да освоји просторно и пространо видно поље.

Ноћни кровови наднесени над таме улица, над тајни мир иза кога се слуте олује, језиво предосећање буре у души.

Под ветровима и ноћним пустошима, у којима се налази и тугује „за далеку јаву“, Вучо прихвата препреке, а то је прихватање означено љубављу у чије се име акционо опредељује:

*И слуги како је мрачно како те ужасни желим
Што ниси од јутра до јутра много усамљена била*

Због ње му „на руци пева птица“. Због ње се вреди борити, за њу ваља живети, дар живота, његово осмишљење и оправдање.

Вучо је несводљив. Његова поезија је јединство у разлагању у коме реч као облик акције испуњава запремину емоције у којој је попримила звук и боју духовне климе, магли и светлости времена. Однос ја — други, односно **јединка — друштво** код њега поступно губи солипсистичко обележје и постаје социјалнији; моралне дилеме субјекта слабе и он се све јасније усмерава друштвеном тоталитету акције, ослобађајући се животног и уметничког херметизма. Од индивидуалне побуне до укључивања у друштвену акцију креће путем који је налагала потреба времена.

Вучов језик сензације и фантастике доводи га на махове у опасност да се сурва у амбисе произвољности и какофоније. Тај неред је последица аутоматизма у коме се муте представе и емоције, облици и њихове сенке. Али, кад се причини да тоне, скривена крила подсвести ваде „ноже из потаје“ за одлучујућу битку поезије.

За Вуча је, као и за Марка Ристића, писање поезије обављање вишег моралног чина, лични морал, морал жеље. Спас од грубе стварности уопште за надреалисте, па према томе и за њега, је у поезији хуманизма или боље у поетском хуманизму. Најдуховитију варијанту егзалтације овог захтева и одбране он је остварио у песми **Хумор Заспало**.

(Одломак)

По
в
с
ља